

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

THE MAIN DIRECTIONS OF THE FORMATION OF THE MECHANISM OF ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF INTELLIGENT BUSINESS

У статті проаналізовано систему теоретичних, методичних та прикладних основ встановлення економічної безпеки інтелектуального бізнесу. Розкрито особливості класифікації індикаторів рівня забезпечення підприємства інтелектуальними та кадровими складовими економічної безпеки. Визначено фактори виникнення загрози кадрової безпеки підприємства в умовах невизначеності середовища. Як напрям подальших досліджень відзначається перспективність розроблення системи залежних та незалежних показників, що описують вартісні результати діяльності та наявні в компанії інтелектуальні ресурси.

Ключові слова: економічна безпека інтелектуального бізнесу, інтелектуальний капітал, система економічної безпеки інтелектуального бізнесу, принципи економічної безпеки інтелектуального бізнесу, механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу.

В статье проанализирована система теоретических, методических и прикладных основ установления экономической безопасности интеллектуального бизнеса. Раскрыты особенности классификации индикаторов уровня обеспечения предприятия интеллектуальными и кадровыми составляющими экономической безопасности. Определены факторы возникновения угрозы кадровой безопасности предприятия в условиях неопределенности среды. Как направление дальнейших исследований

отмечается перспективность разработки системы зависимых и независимых показателей деятельности и имеющиеся в компании интеллектуальные ресурсы.

Ключевые слова: экономическая безопасность интеллектуального бизнеса, интеллектуальный капитал, система экономической безопасности интеллектуального бизнеса, принципы экономической безопасности интеллектуального бизнеса, механизм обеспечения экономической безопасности интеллектуального бизнеса.

The system of theoretical, methodological and applied foundations of establishing economic security of intellectual business was analyzed in the article. The peculiarities of the classification of indicators of the level of provision of the enterprise by intellectual and personnel components of economic security are revealed. The factors of the threat of personnel security of the enterprise in the conditions of environment uncertainty are determined. As a direction for further research, the prospects of developing a system of dependent and independent indicators describing the cost results of operations and the intellectual resources available in the company are noted.

Key words: economic security of intellectual business, intellectual capital, the system of economic security of intellectual business, the principles of economic security of intellectual business, the mechanism for ensuring the economic security of intellectual business.

УДК 338.65

Тимохова Г.Б.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та права
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

Кочерова А.О.

студентка
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

Постановка проблеми. Інтелектуальний бізнес ґрунтується на виробництві, наданні та реалізації послуг творчої, розумової діяльності з урахуванням створення та реалізації нових продуктів інтелектуальної діяльності. Особливістю інтелектуального бізнесу є те, що попит на послуги цих підприємств є похідним та визначається властивостями виробничого процесу замовника (аналогічно тому, як попит на фінансові деривативи є похідним від характеристик базового активу). Виробничі процеси, що протікають у вторинному, особливо третинному секторах, досі настільки ускладнилися, що вимагають найрізноманітнішого «супроводу». Отже, уточнення сутності та оцінювання економічної безпеки різних рівнів економіки набувають особливої актуальності в умовах глобалізації, цифровізації економіки, впровадження інформаційних технологій. Згідно зі Спеціальним звітом 301 (The Special 301 Report), який готується щорічно Офісом торгового представника США (USTR), Україна з 2011 р. перебуває в переліку країн, котрі не забезпечують захист прав інтелектуальної власності та щодо яких ведеться спостереження. Особливо критичною для України є

проблема комп'ютерного піратства. Згідно з аналітичними даними міжнародної асоціації BSA рівень використання неліцензійного програмного забезпечення в Україні у 2016 р. становив 82%, що є одним з найвищих в Європі, а втрати національної економіки від комп'ютерного піратства складають більше 400 млн. дол. США на рік [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження управління інтелектуальним підприємством протягом останніх років стали дуже актуальними в українському науковому просторі. Такі науковці, як Г.В. Задорожний, О.В. Хомин, Л.С. Шевченко, досліджували інтелектуальне підприємство як особливий тип господарської діяльності підприємців-інтелектуалів [2; 3]. П.С. Бабій та С.В. Бабій аналізували розвиток нормативно-правової бази для інтелектуального бізнесу [4]. В.В. Польова висвітлювала особливості переходу бізнес-відносин у глобальний віртуальний простір [5]. Розробленню бізнес-моделей інтелектуального бізнесу присвячені публікації І.Л. Назаренко [6]. Проте досі в науковій літературі не висвітлювалась проблема формування механізму забезпечення економічної безпеки інтелек-

туального бізнесу, що обумовило актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних напрямів формування механізму забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова системи економічної безпеки інтелектуального бізнесу повинна здійснюватися за умов дотримання принципів законності, прав та свобод громадян, централізованого управління, компетентності, конфіденційності, розумної достатності та відповідності зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці, комплексного використання сил і засобів, самостійності та відповідальності за досягнення безпеки, передової матеріально-технічної оснащеності, корпоративної етики, координації та взаємодії з органами влади й управління. Проте в умовах невизначеності українського зовнішнього середовища реалізація перелічених принципів є досить складною. Згідно з даними Всесвітньої організації інтелектуальної власності Україна входить до переліку держав зі слабким рівнем розвитку сфери патентування, реєстрації товарних знаків та промислових зразків, інших об'єктів інтелектуальної власності. Крім того, сформувався істотний розрив від країн-лідерів за кількістю патентних заяв (якщо середній показник п'яти перших держав світу перевищив 100,0 тис. од., то в Україні їх кількість не досягала 3,0 тис.), зареєстрованих товарних знаків (300 та 60 тис. од. відповідно) та промислових зразків (50 та 14 тис. од. відповідно). Невисокою залишається активність населення у сфері інтелектуально-творчої діяльності. Так, з 2008 р. до сьогодні в середньому щороку кількість патентних заяв зменшувалась на 3,9% (0,2 тис. заяв), заяв на реєстрацію товарних знаків – 1,4% (2,1 тис. заяв), заяв на реєстрацію промислових зразків – 0,4% (0,1 тис. заяв) [7].

Базуючись на аналізі категоріального апарату економічної безпеки підприємства, механізм забезпечення економічної безпеки інтелектуального бізнесу можемо визначити як комплекс

управлінських, правових, економічних, охоронних, судово-правових та інших заходів, що забезпечують інтелектуальну безпеку підприємства та захист від неправомірних посягань, зниження рівня можливих втрат. Досліджуваний механізм включає два напрями реалізації [8].

Перший напрям орієнтований на роботу з персоналом, підвищення ефективності його роботи за рахунок системи менеджменту кадрової безпеки. Кадрова безпека є одним з основних елементів економічної безпеки, управління якою дає змогу забезпечити на підприємстві відповідний рівень якості роботи персоналу в межах їх функціональних обов'язків.

Найбільше поширення в науці одержало виділення небезпек і загроз кадрової безпеки підприємства залежно від сфери їх виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні та зовнішні небезпеки (табл. 1).

Результатом залучення на вакантні місця персоналу ззовні, а також наслідком неоднорідності культури компанії може бути порушення кадрової безпеки, що виражається в різних формах опору працівників культури компанії, її нормам, цінностям та регламентам.

Формами прояву опору працівників культури компанії є демонстрація ними деструктивних форм поведінки, зокрема у вигляді різних типів шахрайства та крадіжки.

Основними напрямками кадрової політики підприємства повинні бути визначення потреб у робочій силі за кількістю та якістю, формою її залучення та використання. Це стосується як підвищення кваліфікації, постійного розвитку персоналу, так і створення умов для повного прояву стимулів до високопродуктивної праці з боку кожного працівника, виключення передумов до появи неблагонадійних співробітників. Неблагонадійність – це деякий динамічний процес, що змінюється в часі під впливом зовнішніх та внутрішніх причин індивіда, що відображає готовність, почати дії, які в його соціально-культурному середовищі більш високого рівня можуть бути розцінені як

Таблиця 1

Фактори виникнення загрози кадрової безпеки підприємства

Зовнішні небезпеки	Внутрішні небезпеки
<ul style="list-style-type: none"> – Кращі умови мотивації у конкурентів; – установка конкурентів на «переманювання»; – зовнішній тиск на співробітників; – втягування їх у різні види залежності; – інфляційні процеси (їх слід враховувати ще під час розрахунку заробітної плати). 	<ul style="list-style-type: none"> – Невідповідність кваліфікації співробітника посаді, яку він займає; – недостатня кваліфікація працівників; – відсутність системи оцінювання персоналу; – слабка організація системи навчання; – неефективна система мотивації; – помилки в плануванні ресурсів персоналу; – відсутність творчих елементів у роботі; – нецільове використання кваліфікованих співробітників; – орієнтація працівників на вирішення внутрішніх тактичних завдань; – відсутність або слабкість корпоративної політики.

порушення чинних норм і традицій, а також сама поведінка, що порушує ці норми. Неблагонадійний персонал перш за все небезпечний схильністю до розголошення службової інформації та комерційної таємниці.

Високий рівень дисципліни, зростання чисельності кваліфікованих кадрів, зниження плинності кадрів, досягнення високого освітнього рівня та компетентність керівників є основними ознаками зниження кадрових ризиків, отже, напрямами, що забезпечують економічну безпеку підприємства. Саме тому одним з показників економічної безпеки сьогодні є рівень освіти персоналу.

Другий напрям орієнтований на збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства. Економічна поведінка корпоративного інвестора визначається як економічними, так і неекономічними чинниками. Фірма, приймаючи рішення про інвестиції в інтелектуальний потенціал підприємства, керується міркуваннями довіри, справедливості тощо, намагається забезпечити бізнес від загроз опортуністичної поведінки працівника. Як організація фірма та її діяльність є об'єктом інтересів різних груп впливу, які мають певні очікування стосовно її подальшого розвитку. Очікування, виступаючи критерієм оцінювання альтернатив, є важливим чинником, що безпосередньо впливає на економічний вибір фірми як інвестора в людський капітал. Очікування можуть мати як раціональний, так і ірраціональний характер. Ірраціональність, незбалансованість та суперечливість очікувань груп впливу знаходять свій прояв у конфлікті їх інтересів, що безпосередньо впливає на інвестиційні рішення фірми. Вигоди фірми складають її майбутні доходи, а також укріплення репутації, підвищення конкурентоспроможності, набуття певних виробничих та ринкових переваг тощо, що також складно достовірно оцінити в грошовій формі. До того ж майбутні вигоди інвестора мають вірогідний характер, їм притаманні певні складнощі прогнозування та вартісного оцінювання.

На наш погляд, перелік напрямів реалізації потребує доповнення напрямом запобігання інтелектуальному терору. Інтелектуальна безпека тісно пов'язана з інформаційною безпекою, оскільки інтелектуальна діяльність базується на використанні інформаційних ресурсів та технологій. Інтелектуальний терор є одним з негативних аспектів інформаційного розвитку сучасного суспільства та різновидом інтелектуальних злочинів. І.О. Галиця наголошує на існуванні двох різновидів інтелектуальних злочинів, таких як інтелектуальний терор та інтелектуальні диверсії. На думку науковця, одним з основних парадоксів сьогодення є посилення ролі індивідуальності за умов глобалізації, коли один індивідум або група індивідумів, використовуючи свій інтелект і сучасні інфор-

маційно-комунікаційні технології, може істотно вплинути на функціонування тих чи інших великих соціально-економічних систем, причому як в позитивному, так і в негативному напрямках [9, с. 55]. Наприклад, кіберсквотинг (англ. "cybersquatting") – це протизаконна діяльність, що полягає в реєстрації, використанні та пропонуванні до продажу доменного імені з несумлінним наміром отримати прибуток від паразитування на гудвілі або торговельній марці, яка належить іншій особі [10].

Протягом тривалого часу кіберсквотинг був цілком легальним, проте після того, як відомі марки "Panasonic", "Hertz" і "Avon" змушені були викупити свої домени у третіх осіб, постала проблема захисту доменів від незаконної реєстрації. У 1999 р. в США був прийнятий Антисквотинговий акт захисту споживача (Anti-Cybersquatting Consumer Protection Act) [11].

Нині будь-яка компанія, яка помітила незаконне використання домена з ім'ям своєї торгової марки, може звернутися до суду та з великою ймовірністю виграти його. При цьому компанія має право вимагати не тільки повернення домена, але й відшкодування її матеріальних збитків, завданих діями кіберсквотерів.

В Україні також існує судова практика вирішення питань кіберсквотингу. Найгучнішою була справа «Гугл Інк» проти ТОВ «ГОУ ОГЛУ». Компанія «Гугл Інк» звернулася до суду з позовом до ТОВ «ГОУ ОГЛУ» та ТОВ «Хостмайстер» про припинення порушення прав інтелектуальної власності на комерційне найменування, а саме використання комерційного найменування "Google" в доменному імені www.google.ua. Позов був задоволений повністю [12]. Так, в Україні середній термін розгляду заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності становить 17 місяців, тоді як в європейських країнах він менше одного року. В нашій державі так і не створено потужні центри комерціалізації інтелектуальної власності при вищих навчальних закладах та наукових установах, спеціалізовані інформаційні ресурси (веб-портали), що здатні забезпечувати підвищення обізнаності населення та представників бізнесу про інтелектуальну власність, її переваги та можливості; не інституціолізована діяльність судів, які спеціалізуються на розгляді справ охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Найчастіше основні питання забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах виконуються автоматично без змін в організаційній структурі та не регламентуються документально. Якщо підприємство функціонує, то найнижчого рівня економічної безпеки досягнуто. Питання економічної безпеки розглядаються під час створення підприємства. Якщо продумано вид діяльності та запропоновано покупцям таку про-

дукцію або послуги, які користуються хоч найменшим попитом, то це означає, що підприємство вже подбало про свою економічну безпеку. Рівень економічної безпеки підприємства перебуває в особливо вразливому стані, коли на ньому проходять процеси активного розвитку, бо система значно розхитується та може або потрапити на найвищий рівень її забезпечення, або значно знизитися. Таке потенційне зниження може бути викликане рейдерським захопленням підприємства, його поглинанням, перехопленням клієнтів конкурентами тощо.

Для правової регламентації захисту інформації необхідно, щоб економічно важливі відомості мали статус комерційної таємниці, тобто потрібно належним чином їх оформити:

- обумовити існування комерційної таємниці в установчих документах;
- виключити з переліку інформацію, яка є державною таємницею, та ту, що не є комерційною таємницею;
- згрупувати та класифікувати конфіденційну інформацію, яка належить до комерційної таємниці;
- розробити положення про комерційну таємницю, що є основним правовим захистом інформації;
- розробити договори-контракти для укладення їх з працівниками щодо нерозголошення комерційної таємниці, розробити інструкції та порядок ознайомлення працівників з документами щодо захисту інформації;
- розробити правила внутрішнього розпорядку та посадові інструкції осіб, які мають доступ до таємної інформації;
- розробити інструкцію з дотримання режиму таємності та графік роботи з таємними документами тощо [13].

Ефективний захист інформації в бізнесі може бути забезпечений лише комплексом правових та технічно-економічних заходів, бо кожен із засобів, застосований окремо, не може вирішити основні завдання щодо запобігання загрозі розкрадання інформації з баз даних. Крім того, з кожним днем з'являються нові загрози інформаційній безпеці, тому захист інформації має бути безперервним процесом, який відповідає на найбільш актуальні загрози. Навіть установлення найсучасніших систем не може дати стовідсоткової гарантії захисту.

Висновки з проведеного дослідження. Ґрунтуючись на вищевикладеному матеріалі, пропонуємо в рамках моніторингу та аналізу рівня економічної безпеки підприємства використовувати систему показників та критеріїв як єдину інформаційну базу для прийняття управлінських рішень щодо зміцнення економічної безпеки підприємства. Для досягнення цієї мети слід застосовувати такі індикатори рівня забезпечення підприємства

інтелектуальними та кадровими складовими економічної безпеки.

1) Група індикаторів чисельного складу персоналу фірми та його динаміки. Вона включає середньооблікову чисельність персоналу та динаміку зміни, показники плинності кадрів, вікового, соціального та кваліфікаційного складу персоналу організації з питомою вагою та динамічною статистикою зазначених показників.

2) Група показників ефективності використання персоналу. Вона включає показники продуктивності праці робітників, частки виторгу, валового та чистого прибутку на одного працівника, показники фондоозброєності праці. Під час аналізування цих показників важливо порівнювати отримані результати досліджень аналогічних компаній, бо саме порівняння значень продуктивності праці із середньогалузевими значеннями дає реальну картину ефективності роботи персоналу.

3) Група індикаторів якості мотиваційної системи організації. Вона включає показники середньої зарплати співробітників загалом та професійних груп зокрема. Важливим індикатором є частка вартості об'єктів невиробничої сфери фірми й вартості, що надаються працівникам соціальних пільг на одного співробітника.

4) Група індикаторів стану інтелектуального потенціалу компанії. Вона включає показники освітнього складу персоналу, кількість раціоналізаторських пропозицій та винаходів на одного працівника, кількість патентів та одержуваних прибутків від ліцензійної діяльності на одного співробітника, а також абсолютні та питомі значення отриманого ефекту від впровадження пропозицій співробітників.

5) Група індикаторів ефективності вжитих заходів щодо забезпечення економічної безпеки за його інтелектуальною та кадровою складовими. Таким чином, очевидно, що роботі із забезпечення інтелектуальної складової економічної безпеки необхідно приділяти підвищену увагу для підтримки ефективності інтелектуального бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зелена книга «Регулювання ринку розробки програмного забезпечення». URL: https://cdn.regulation.gov.ua/99/ac/6b/37/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market.pdf.
2. Задорожний Г.В., Хомин О.В. Інтелектуальне підприємництво у економіці знань : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. 171 с.
3. Шевченко Л.С. Університети як суб'єкти інтелектуального підприємництва. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_9 13.
4. Бабій П.С., Бабій С.В. Розвиток нормативно-правової бази для інтелектуального бізнесу. *Роз-*

виток економічної системи в умовах глобалізації : тези Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 28–29 листопада 2014 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 23–25.

5. Польова В.В. Основні переваги та недоліки віртуалізації інтелектуального бізнесу в умовах глобальних трансформацій. URL: http://mev.khnu.km.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija/2_tendenciji_rozvitku_globalnikh_ta_lokalnikh_procesiv_v_nacionalnij_ekonomici/osnovni_perevagi_ta_nedoliki_virtualizaciji_intelektualnogo_biznesu_v_umovakh_globalnikh_transformacij/641-0-423.

6. Назаренко І.Л. Бізнес-моделі інтелектуального підприємництва. *Пріоритети розвитку національної економіки в контексті євроінтеграційних та глобальних викликів* : монографія / за заг. ред. О.С. Іванілова. Харків : ФОП Панов А.М., Видавничий дім «В справі», 2016. 429 с.

7. Давиденко С.В., Шехлович А.М., Лупак Р.Л. Пріоритети забезпечення інноваційної безпеки України в умовах гібридної агресії : аналітична

записка. URL: http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/AZ_Shekhlovych_2016-b057a.pdf.

8. Отенко І.П., Іващенко Г.А., Воронков Д.К. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ, 2012. 256 с.

9. Галиця І.О. Інтелектуальний терор і соціально-економічні методи боротьби з ним. *Економіка України*. 2009. № 9. С. 53–55.

10. Ходаківський Є.І., Якобчук В.П., Литвинчук І.Л. Інтелектуальна власність : навчальний посібник. URL: <http://pidruchniki.com/1595021063585/pravo/kiberskvoting>.

11. Anticybersquatting Consumer Protection Act. URL: <http://cyber.law.harvard.edu/property00/domain/legislation.html>.

12. Рішення господарського суду м. Києва по справі від 3 березня 2009 року № 12/25. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3218041>.

13. Тимохова Г.Б. Інтелектуальний бізнес : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 316 с.